

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

УДК 378.147:373.5.011.3-051(045)

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-1-45-14-25

ОСОБИСТІСНА ПОЗИЦІЯ: СУТЬ, ТИПОЛОГІЯ, РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кононко Олена Леонтіївна

докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

e-mail: kononko11@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2815-6261

Розкрито суть поняття «особистісна позиція», що кваліфікується як система ціннісних ставлень студента до себе, педагогічної діяльності та дітей дошкільного віку. Зазначено, що особистісна позиція виступає важливою складовою компетентності випускника закладу вищої освіти. Визначено критерії, показники та типи особистісної позиції студентської молоді: духовно-рефлексивний, персоналізовано-конструктивний, споживацько-прагматичний, антагоністично-деструктивний і споглядально-ухильний. Схарактеризовано особливості розвитку свідомості та поведінки представників кожного типу, визначено особливості поєднання у них виду світогляду та спрямованості активності. Запропоновано авторську модель ефективного розвитку особистісної позиції майбутніх спеціалістів дошкільної освіти, важливими компонентами якої є принципи, психолого-педагогічні умови, методи й форми роботи..

***Ключові слова:** життєва позиція, особистість, суб'єкт, світогляд, особистісна позиція майбутнього фахівця дошкільної освіти, авторська типологія, психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу в закладі вищої освіти.*

Постановка проблеми. Століття техніки поступається місцем століттю людини, техногенна цивілізація – антропогенній цивілізації XXI ст. Це зумовлює стратегію національної педагогічної освіти, спрямованої на розвиток і саморозвиток особистості майбутнього фахівця. Останньому належить уміло орієнтуватися в плинному соціокультурному просторі, компетентно розв'язувати актуальні життєві й освітні задачі. Це актуалізує необхідність оновлення змісту, форм і методів роботи зі студентською молоддю, плекання духовно розвиненої, культурної, творчої особистості з цілісним ноосферним світоглядом й власною позицією. Як зазначає В. Сластьонін, *особистісна позиція майбутнього педагога має стати органічною частиною його професійної діяльності* [10].

Актуальність проблеми розвитку в студентській молоді особистісної позиції обумовлена: недостатнім технологічним забезпеченням процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності; недооцінкою ролі особистісної позиції у формуванні життєвої компетентності випускника ЗВО; спрямованістю освітнього процесу переважно на повідомлення студентам готової інформації, оснащення певною сумою знань та вмій (ЗУНів); неадекватністю структури освітнього процесу запитам сучасної особистості; радше декларованістю, ніж реалізованістю особистісно орієнтованої моделі організації освітнього процесу; слабкістю міжпредметних зв'язків; відривом змісту навчального матеріалу від реалій сучасного життя, яке швидко змінюється; домінуванням часткового замість цілісного підходу до освіти майбутніх фахівців; відсутністю належної уваги до індивідуальних історій їхнього життя, особистого досвіду, права на власний вибір та точку зору; нестачею в студентів можливостей для побудови власних освітніх траєкторій.

Сьогодні на часі проблема *суб'єктного розвитку особистості педагога, розроблення теоретико-методичних основ формування особистості майбутнього фахівця як суб'єкта*

професійно-педагогічної діяльності. На жаль, до сьогодні науковцями розглядаються переважно окремі аспекти підготовки студентів до самостійної професійної діяльності; увага концентрується не стільки на особистісній, скільки на професійній складовій готовності випускника ЗВО. Незважаючи на існування ґрунтовного доробку провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців із проблеми особистості, слід констатувати брак досліджень, спрямованих на визначення феноменології особистісної позиції майбутнього педагога взагалі, фахівця дошкільної освіти зокрема. Це і обумовило вибір нами теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що «особистісна позиція» є похідною від понять «особистість» і «позиція», доцільно уточнити зміст і структуру кожного, визначити, чим відрізняються між собою поняття «позиція особистості» й «особистісна позиція», схарактеризувати підходи провідних розробників до проблеми цінностей і смислів.

Існує безліч визначень особистості, зокрема: особистість – сукупність суспільних відносин, що реалізуються у різноманітних діяльностях (О. Леонтьєв); людина, вплетена у множинні відносини зі світом, епіцентр змін буття (С. Рубінштейн); активний і відповідальний суб'єкт життя, який регулює його і розв'язує суперечності (К. Абульханова-Славська); індивід як член суспільства, в якому інтегровані соціально значущі риси (І. Кон); суб'єкт суспільної поведінки і комунікації (Б. Ананьєв); суспільний індивідуум, суб'єкт пізнання і перетворення світу (А. Петровський); людина як носій свідомості (К. Платонов); сукупність індивідуальних особливостей, які визначають своєрідне ставлення людини до себе та навколишнього світу (Ю. Щербатих); вища інстанція, що координує діяльність і поведінку; соціальне обличчя людини, що самовизначається, певним чином ставиться до світу та себе; інструмент самотворення (Т. Титаренко).

З огляду на домінування в наведених визначеннях уваги до соціального аспекту розвитку особистості видається слушною думка О. Асмолова щодо важливості дослідження *індивідуальності*. Автор підкреслює: в процесі свого розвитку особистість усе більше вибудовує, перетворює саму себе та навколишню дійсність. Відомий фахівець зазначає: специфіка особистості як індивідуальності проявляється в її особистісних виборах, прийнятті самостійних рішень, в *активній життєвій позиції*, яку вона утверджує своїми вчинками. О. Асмолов наголошує на тому, що шлях розвитку індивідуальності – це шлях нарощення особистістю своїх внесків у власне життя, життя інших людей, життя суспільства та своєї країни [1, с. 95].

Варто констатувати: у цілому провідні фахівці акцентують увагу на таких важливих проявах особистості, як самостійна поведінка, здатність відповідально самовизначатися, прагнення реалізувати свій потенціал, сформованість системи ціннісних орієнтацій, єдність індивідуального і соціального начал. Це слугує підґрунтям для вироблення авторського тлумачення поняття «особистість», яким оперуємо в дослідженні.

Чимало філософів, психологів і педагогів відобразили у своїх дослідженнях й інший важливий для нас феномен – «позиція». Означена категорія найчастіше позиціонується у двох основних смислах: як система ставлень і статус у соціальній групі. Зокрема, за визначенням В. Войтка, позиція є комплексною характеристикою особистості, її діяльності, ставлень і вчинків. Позиція особистості, на думку автора, відбиває стійку усвідомлену сукупність ставлень людини до себе та довкілля, виявляється через систему установок, мотивів, цілей, цінностей, якими вона керується у своїй діяльності. Позиція виражає суть соціально значущих рис особистості, характеризує її як активного суб'єкта життєдіяльності [8, с. 128].

Доцільним видається визначення позиції П. Горностаєм. Кваліфікуючи, як і більшість інших фахівців, позицію як систему ставлень, автор підкреслює важливість оцінки особистістю себе та навколишньої дійсності, яка базується на її досвіді, моральних принципах, переконаннях. П. Горностаєв зазначає: позиція не лише передбачає оцінювання речей і явищ, а й демонструє ставлення особистості до них, фіксує їх соціальну значущість і особистісний смисл. Автор наголошує: стійка позиція засвідчує особистісну зрілість, нестійка – незрілість. Позиція характеризує активне, діяльне ставлення до дійсності, прагнення особистості впливати на події та людей [9, с. 89].

Проблема формування позиції як сукупності ставлень особистості до себе та навколишньої дійсності розв'язується науковцями переважно в контексті діяльнісного, суб'єктного і акмеологічного підходів. При цьому висвітлюються такі аспекти проблеми, як: життєва позиція (К. Абульханова-Славська, С. Бонкало, О. Лішин та ін.); суб'єктна позиція (Ю. Блінова, О. Кереміді, О. Лук'янов та ін.); внутрішня позиція (Л. Божович, В. Лукіна та ін.); ціннісно-смыслова позиція (О. Ващинін та ін.); творча позиція (К. Кабанов, Н. Козирева та ін.); моральна та гуманістична позиція (О. Кашкарова, В. Паніна, Н. Федорова та ін.); професійна позиція (С. Буднікова, О. Соколовська, В. Співаковський, О. Тихонова та ін.); світоглядна позиція (О. Боголюбов, В. Сластьонін, В. Шинкарук).

Заслужують на увагу праці вітчизняних та зарубіжних фахівців із проблеми професійно-особистісного становлення студентської молоді, формування в неї особистісно-професійної позиції. Це відображено в працях Ю. Блінової, О. Євдокимова, В. Слободчикова, Г. Скотнікової та інших фахівців. Оперуючи поняттям «педагогічна позиція», В. Слободчиков кваліфікує її як особистісно-професійну, в якій виділяє дві субпозиції: педагога-викладача і педагога-вихователя. У першому випадку педагог працює зі студентом як із суб'єктом навчального процесу, у другому – з молодю людиною як особистістю. Вказаний фахівець підкреслює: саме процес розвитку позиції виступає можливим і бажаним результатом професійної освіти педагога як вихователя. До визначальних компонентів готовності педагога як вихователя В. Слободчиков відносить: усвідомлення свого місця і професійних можливостей у певній соціокультурній та освітній ситуації, сформованість внутрішніх передумов подальшого професійного й особистісного зростання [11].

Питання розвитку цінностей, формування в молоді ціннісних орієнтацій відображено в дослідженнях І. Афанасьевої, М. Бердяєва, Є. Бондаревської, В. Василенка, Б. Гершунського, І. Захарченка, О. Здравомислова, Д. Леонтьєва, Є. Шиянова та інших розробників означеної проблеми. У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу концепція Є. Бондаревської, згідно з якою виховання є процесом педагогічної допомоги особистості в розвитку її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвого самовизначення. Для цього, на думку автора, потрібний простір свободи, в якому вона може автономізуватися, обирати, оцінювати, приймати самостійні рішення, формуватися як суб'єкт власного душевного життя. Фахівець розглядає виховання, з одного боку, як цілеспрямовану діяльність педагога зі створення умов для *саморозвитку особистості*, з іншого – як *сходження особистості до цінностей, смислів*, набуття необхідних якостей для формування життєвої позиції. Тобто основним елементом особистісно орієнтованого підходу, на думку автора, є *особистісне зростання, окультурення суб'єктів освітнього процесу* [3].

Одним із провідних у нашому дослідженні слугувало положення Ю. Блінової стосовно суб'єктної позиції молоді та визначення її ролі в педагогічній діяльності. Автор кваліфікує суб'єктну позицію як *цілісну систему вироблених особистістю способів активної реалізації системи ціннісних ставлень до себе та інших суб'єктів професійної діяльності*. Ю. Блінова підкреслює: ця система постійно розвивається, є новоутворенням у структурі особистості педагога на етапі його самоактуалізації, сприяє продуктивному здійсненню ним професійної діяльності [2].

Констатуємо, що поняття «позиція» у більшості праць провідних фахівців кваліфікується як відносно стійка система ставлень індивіда до різних сторін дійсності і до власної особистості, яка активно розвивається у часі-просторі життя молоді людини. О. Соколовська вважає позицію свого роду «категоріальним містком» між діяльністю, ставленням, спрямованістю, особистістю. Вона актуалізує важливість для формування позиції таких понять, як «готовність» і «успіх» [12].

На жаль, поняття «особистісна позиція» є предметом уваги лише окремих фахівців. Аспект особистісного зростання розглядається більшістю науковців як частка інтегрованих понять, зокрема «особистісно-професійна позиція», або компонента всіх зазначених вище понять. До того ж поняття «позиція особистості» і «особистісна позиція» використовуються як синоніми. Звернемося до праць, в яких зазначені поняття є провідними.

Особистісну позицію М. Лаптева визначає як стійку систему ставлень людини до дійсності в цілому або до окремих її сфер, яка проявляється у відповідній поведінці. У такій інтерпретації визначення позиції та особистісної позиції виявляються ідентичними, а останнє – позбавленим своєї специфіки. Водночас заслуговує на увагу теза автора, що позиція особистості характеризується своєю спрямованістю, активністю, відповідальним вибором життєвих цілей та засобів їх досягнення [6].

У довіднику Г. та О. Коджаспирових позиція особистості тлумачиться як складна, стійка система *ставлень, установок і мотивів*, якими особистість керується у своїй діяльності, *цілей і цінностей*, на які вона спрямована. Під особистістю автори розуміють соціального суб'єкта, який вільно й відповідально визначає свою позицію в соціумі [5].

На думку Т. Лучкіної, особистісна позиція – це життєва позиція людини, яка свідомо спрямована на зміни й перетворення умов життя відповідно до її переконань, поглядів і совісті. Ми вважаємо неправомірним зведення автором особистісної позиції до життєвої: перша вужча за своїм масштабом за всеохопну другу. Якщо у понятті «особистісна позиція» йдеться про індивідуальну форму самореалізації соціальної істоти, то в «життєвій позиції» – про «людину» в усіх її іпостасях. І не лише у соціальному аспекті.

Видається цікавою характеристика вказаним вище автором проявів активності життєвої позиції. Як зазначає Т. Лучкіна, вона проявляється у тому, наскільки особистість *моделює і конструює себе і своє життя* щодо: життєвих обставин й об'єктивної реальності; самореалізації й особистісного зростання; відповідальності за події особистого і суспільного життя. Фахівець уточнює: стосовно кожного із зазначених векторів йдеться про здатність розв'язувати суперечності й конфлікти; актуалізацію внутрішнього потенціалу, критичне перероблення соціального й особистісного досвіду, визначення і розвиток стратегії життя; уміння контролювати себе і реальні ситуації, впливати на перебіг подій та адаптацію до нових умов життя. До особливої якості особистісної позиції Т. Лучкіна відносить суб'єктність [7].

О. Воробйова зазначає, що основою становлення суб'єктності як провідної характеристики особистісної позиції студента є компетентнісний підхід, а зростання питомої ваги самостійних видів роботи студентської молоді є необхідною умовою прогресивного розвитку її особистості, пізнавальної активності та креативності як базової якості. Автор характеризує суб'єктну позицію як особистісний і професійний саморозвиток студента і розглядає крізь призму гармонійної взаємодії із зовнішнім і внутрішнім особистісним середовищем [4].

Схарактеризовані вище підходи фахівців слугували базовими для вироблення авторського визначення поняття «особистісна позиція».

Мета статті: визначити зміст, структуру та критерії оцінювання особистісної позиції, схарактеризувати типи її сформованості в майбутніх фахівців дошкільної освіти, представити авторську модель ефективного розвитку досліджуваного феномену.

Виклад основних матеріалів. Теоретико-методичними засадами дослідження виступають: *суб'єктний підхід* (К. Абульханова-Славська, О. Брушлинський, В. Татенко, С. Рубінштейн), що розглядає особистість як діяльного суб'єкта життєдіяльності, здатного до саморозвитку; *системний підхід* (В. Ганзен, В. Кузьмін, Б. Ломов), який дозволяє кваліфікувати особистісну позицію як цілісний і складний феномен; *аксіологічний підхід* (Б. Додонов, В. Сластьонін, П. Щедровицький), у центрі уваги якого особистість як вища суспільна цінність; цінність як соціокультурне явище, включене у ціннісні відносини.

У дослідженні оперуємо авторською інтерпретацією категорії «*особистість*», під якою розуміємо *студента як активного суб'єкта зі своїми індивідуальними і соціальними властивостями, який усвідомлює сенс буття, відповідально самовизначається серед інших, регулює та свідомо вибудовує своє особистісне й професійне життя, ціннісно ставиться до себе, до оточуючих людей і професійної діяльності, актуалізує свій потенціал, конструктивно діє, проявляє креативність, прагне самовдосконалення*.

Центральним поняттям дослідження є «*особистісна позиція*», яким, на відміну від «*позиції особистості*», фіксується важливість інтенції – активної спрямованості особистості на

мету, підкреслюється важливість внутрішнього світу суб'єкта життєдіяльності, актуалізується значення його наміру, цільової установки на досягнення результатів. **Особистісну позицію** кваліфікуємо як *систему ціннісних ставлень особистості до себе, професійної діяльності та дітей дошкільного віку, яка засвідчується балансом її індивідуального і соціального начал, здатністю до самодетермінації, єдністю сучасного світогляду і культурних моделей поведінки, продуктивністю життєдіяльності*. Їх визначено основними критеріями оцінювання особистісної позиції як складного феномену. Критерії та показники конкретизовано у табл. 1.

Таблиця 1

Критерії та показники розвитку в майбутніх фахівців дошкільної освіти особистісної позиції

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Баланс індивідуальних і соціальних потреб</i>	Потреба у самовираженні й творчій самореалізації. Людяне ставлення до оточуючих; прагнення до справедливості, конструктивної взаємодії, розв'язання конфліктів у мирний спосіб. Усвідомлення своєї схожості й несхожості з іншими, спроможність обґрунтувати і відстояти власну точку зору, виявити довіру своїм можливостям та почуття власної гідності. Адекватна «Я-концепція», духовно орієнтований індивідуальний та соціальний досвід.
<i>Самодетермінація</i>	Уміння відповідально самовизначатися серед інших, здійснювати самостійні вибори, приймати власні рішення, розраховувати на свої сили, довіряти особистому досвіду, цінувати себе; самоорганізовуватися; з власної ініціативи регулювати діяльність і соціальну поведінку; репрезентувати досягнення іншим, підтримувати себе у складних ситуаціях, чинити опір руйнівному тиску, конструктивно впливати на оточуючих, вчиняти гуманно, виявляти чуйність; самовдосконалюватися впродовж життя.
<i>Сучасний світогляд</i>	Оптимістичне світобачення, свідоме ставлення до життя; роздуми про сенс людського та власного буття; ноосферне мислення, розуміння зв'язку людини із Всесвітом, природою, суспільством. Наукові знання про сучасний світ та своє місце в ньому, цілісна реалістична картина світу; стійкі інтереси й динамічні переконання; відкритість новій інформації.
<i>Культурні моделі поведінки</i>	Орієнтація поведінки на вищі духовні цінності – добро, істину, красу, совість, сенс життя тощо; усвідомлення своїх прав і обов'язків, прагнення їх реалізувати; знання й врахування меж соціально схвалюваної й прийнятної поведінки, утримання – від неприйнятної; дотримання норм культури в особистому і професійному житті, у спілкуванні, під час дозвілленої діяльності, у мовленні, зовнішньому вигляді, побуті.
<i>Продуктивність життєдіяльності</i>	<i>Об'єктивні показники:</i> реалізація особистісного потенціалу; кількість та соціальна вага досягнень у професійній діяльності, особистісному зростанні, життєвих здобутках, новоутвореннях дошкільників. Оптимальне співвідношення особистих зусиль, витраченого часу та якісно-кількісних показників кінцевих результатів, здатність до рефлексії. Переважання досвіду успішної діяльності над невдалою. <i>Суб'єктивні показники:</i> задоволеність життям, собою як особистістю і професіоналом, педагогічною діяльністю, досягненнями вихованців дошкільного віку.

Базуючись на вказаних критеріях й показниках та враховуючи модальність, інтенсивність й стабільність їх прояву у різних сферах життя та видах діяльності, ми розробили авторську типологію особистісної позиції майбутніх фахівців дошкільної освіти. У табл. 2 схарактеризовано особливості розвитку свідомості й поведінки представників кожного з визначених типів.

Таблиця 2

Характеристика типів особистісної позиції майбутніх фахівців дошкільної освіти

Тип особистісної позиції	Характеристика свідомості і поведінки
<i>Духовно-рефлексивний</i>	Орієнтується на вищі духовні цінності, виявляє інтерес до проблем планетарного масштабу – екології Землі, благополуччя людства, країни, міста, ЗВО. Збалансовані індивідуальні (досягнення успіху, творче самовираження, повноцінна реалізація особистісного потенціалу, власна гідність) і соціальні потреби (високий соціальний статус, конструктивна співпраця і спілкування, людяність, совісність). Характеризується активною за формою гуманною за змістом життєвою позицією.

	<p>Незалежна у судженнях, відкрита для нової інформації, надає перевагу, новим, складним справам. Самостійно долає труднощі, регулює власну поведінку, рефлексує з приводу діяльності, вчинків, досягнень. Характеризується цілісною адекватною науковою картиною світу, ноосферним світоглядом, динамічними переконаннями та ідеалами, широким колом інтересів. Порівнює себе сьогоденнію з собою минулою, не порівнює себе з іншими. Світобачення оптимістичне, емоційно врівноважена. Використовує культурні моделі поведінки по відношенню до всіх у звичних та стресових ситуаціях. Досягає здебільшого високих якісно-кількісних результатів життєдіяльності, докладає для цього особистих зусиль. Самооцінка адекватна, аргументована. Відчуває задоволеність особистим та професійним життям. <i>Життєве кредо: «Життя – школа самовдосконалення, набуття вміння жити у згоді з собою та у злагоді з довкіллям!»</i></p>
<p>Персоналізовано-конструктивний</p>	<p>Індивідуальні та соціальні потреби добре розвинені. Світогляд науковий, переконання визначені й сталі, картина світу адекватна, хоча й надміру персоналізована. Діє переважно конструктивно, прагне досягти успіху, реалізувати свої здібності, посісти високий соціальний статус, бути лідером у певній соціальній групі. Комунікативна, проте намагається виділитися, відчути себе важливою фігурою, бути предметом уваги і захоплення, спілкуватися з авторитетними людьми, отримувати від них схвалення. Мотивує дії особистими потребами та соціальним значенням виконуваної роботи. Діє самостійно, під час зіткнення з перешкодами на шляху до мети звертається по допомогу. Заради перемоги, виграшу, досягнення успіху може вдатися до хитрощів, компромісних угод, обіцянок. Поведінка здебільшого морально орієнтована, але не позбавлена елементу змагальності. Культурні моделі поведінки використовує здебільшого у відносинах з авторитетними людьми та друзями; під час взаємодії з конкурентами. може вдатися до соціально небажаних її форм. Схильна порівнювати власні досягнення з результатами оточуючих, прагне високих стандартів якості. Самооцінка й домагання дещо завищені. Продуктивність життя вельми висока. Оцінює вкладені у досягнення особисті зусилля, новизну і складність завдання, витрачений час, характеристики кінцевих продуктів, судження авторитетних людей. В цілому життям задоволена, водночас прагне більшого. <i>Життєве кредо: «Життя – арена презентації «Я», реалізації своїх можливостей, досягнення успіху!»</i></p>
<p>Споживацько-прагматичний</p>	<p>Прагне задовольнити насамперед свої біологічні потреби (у якісних продуктах харчування, їжі, повноцінному відпочинку) та реалізувати побутові інтереси (досягти матеріального статку, мати високу заробітну платню, квартиру великої площі у престижному районі, автомобіль іноземного виробництва). Використовує тих, хто може задовольнити ці потреби (родичів, чоловіка). Конформіст, заради вигоди пристосовується до життєвої ситуації, підкоряється лідерам, намагається увійти до них у довіру, бути зручною, приємною, корисною. Ролі «пристосованки», «утриманки», «накопичувача» виправдовує життєвою доцільністю. Духовних, індивідуальних та соціальних домагань не має, не прагне виділитися з-поміж інших, не змагається, не конфліктує, встановлює контакти ситуативно й обачливо. Інфантильна, уникає необхідності брати на себе відповідальність за когось чи щось, ризикувати. Орієнтується на зовнішні вимоги, задовольняється посередніми результатами діяльності. Діє обережно, невпевнено, легко звертається по допомогу. Характеризується спрощеною картиною світу й буденним світоглядом. Самооцінка нестійка, залежить від думки інших. Продуктивність життєдіяльності вельми низька, задоволеність ним нестабільна. <i>Життєве кредо: «Життя – простір для насолоди. Задоволення первинних потреб робить нас щасливими!»</i></p>
<p>Антагоністично-деструктивний</p>	<p>Характеризується дисбалансом індивідуальних і соціальних потреб, домагається авторитету тиском на оточуючих, ігноруванням загальноприйнятих норм і правил поведінки, створенням «правил для себе» та вузького кола прибічників. Світовідчуття песимістичне, картина світу деформована, ставлення до людей недовірливе, підозріле, скептичне. Тривожна, напружена, знервована, емоційно нестабільна. Поводиться незалежно, демонстративно, самовпевнено. Приховує свої страхи і відчуття безпомічності у складних ситуаціях бойовничою стратегією поведінки. Демонструє свою зневагу до слабших, до невдач; зловтішається з їхнього неуспіху, применшує соціальну вагу успішних досягнень інших. Культура поведінки низька, деструктивні її форми переважають над конструктивними. Часто створює конфлікти, провокує інших, не вміє домовлятися, порушує домовленості і заборони. Упевнена у доцільності й правомірності власних агресивних дій, насильницьких вчинків, принизливих і образливих висловлювань. Самооцінка неадекватна, нестійка, суперечлива. Міжособистісні зв'язки нестабільні, дисгармонійні, обмежувальні для</p>

	партнера. Може бути залежною від різного роду допінгу. Руйнівний характер взаємодії зі світом негативно позначається на продуктивності життєдіяльності: успіхи у навчанні невисокі, особистісний розвиток – поза увагою, друзів бракує, сімейне життя не склалося. Незадоволена життям, оточенням, собою. <i>Життєве кредо: «Життя – арена боротьби. На ній перемагає сильніший!»</i>
Споглядально - ухильний	Індивідуальні потреби домінують над соціальними. Інтелектуальна особа з активним внутрішнім життям і вельми пасивними зовнішніми проявами. Характеризується теоретичним світоглядом, орієнтується на моральні цінності, має широке коло інтересів, відкрита інноваціям, занурена у себе. Картина світу цілісна, науково обґрунтована, проте недостатньо реалістична. Принципова, діє згідно зі своїми особистісними цінностями. Багато розмірковує, оцінює проблеми з різних боків, продукує оригінальні ідеї, успішно розв'язує складні задачі. Незалежна, довіряє собі більше, ніж іншим людям, добре розвинений самоконтроль і саморегуляція. Не контролює інших і сама прагне свободи від зовнішнього контролю. Малопомітна в групі однолітків, доброзичлива, має визначене коло друзів, у соціальній групі виступає генератором ідей та джерелом натхнення. Часто усамітнюється, не розкриває себе повністю, не розповідає про те, що приховує. Віддана і надійна у стосунках з близькими людьми, відсторонена у взаєминах із незнайомими та несимпатичними їй людьми. Поводиться культурно, в екстремних ситуаціях допомагає іншим. Самооцінка адекватна. Інтереси пов'язані радше з розв'язанням проблем, ніж із людьми. Рефлексія, довіра оточенню й навички практичної взаємодії розвинені недостатньо. Продуктивність життя вельми висока: навчається добре, часто досягає успіху, виявляє креативність. Задоволена життям і собою. <i>Життєве кредо: «Якщо оточуючий світ не відповідає моїм цінностям, я створюю свій внутрішній світ та наповнюю його смислом!»</i>

Аналіз співвідношення *світогляду* і *поведінки*, теоретичної й практичної складових ставлення майбутніх фахівців до світу та самих себе засвідчив таке їх поєднання у представників кожного з п'яти схарактеризованих у таблиці типів особистісної позиції:

- *духовно-рефлексивний: ноосферний світогляд + створювальна поведінка;*
- *персоналізовано-конструктивний: науковий світогляд + еґо-та-соціоцентрична поведінка;*
- *споживацько-прагматичний: буденний світогляд + конформістська поведінка;*
- *антагоністично-деструктивний: буденний світогляд + войовнича поведінка;*
- *споглядально-ухильний: теоретичний світогляд + практична обмеженість.*

За нашими даними, в академічній групі ЗВО представників духовно -рефлексивного типу налічується близько 10 %, персоналізовано-конструктивного – 30 %, споживацько-прагматичного – 40 %, антагоністично-деструктивного – 15 %, споглядально-ухильного – 5 %. Таким чином, переважна більшість майбутніх фахівців дошкільної освіти має проблеми в особистісному розвитку, а отже, і у типі особистісної позиції. До основних проблем особистісного розвитку майбутніх фахівців означеної категорії варто віднести: невпевненість поведінки, боязнь ризиків, неадекватна та невизначена самооцінка, залежність суджень про себе від оцінок авторитетних інших, неефективність у критичних ситуаціях, вузькість інтересів, нереалістична картина світу, обмежений світогляд, песимістичне світобачення, невизначеність життєвих перспектив, незадоволеність життям.

По суті йдеться про неповноцінне проживання більшістю майбутніх фахівців дошкільної освіти своєї життєдіяльності, нереалізованість свого особистісного потенціалу. Вказаний стан речей актуалізує необхідність визначення, з одного боку, його причин, з іншого – розроблення педагогічних умов та методів оптимізації освітнього процесу, спрямованого на розвиток у майбутніх фахівців дошкільної освіти особистісної позиції в процесі їх навчання у ЗВО. Психолого-педагогічними умовами забезпечення ефективності вказаного напрямку роботи у дослідженні визначено:

- *Розвиток у студентської молоді ціннісного ставлення до себе, почуття власної гідності.*
- *Вправлення майбутніх фахівців в уміннях довіряти особистісному досвіду, підтримувати себе у стресових ситуаціях, виявляти креативність та емоційну врівноваженість.*

- *Моделювання змісту освіти на гуманістичних засадах, гармонійне поєднання в процесі його реалізації індивідуальних та колективних форм роботи.*
- *Забезпечення балансу творчо-продуктивної, ціннісно-сислової та духовної складових у викладанні дисциплін гуманітарного циклу.*

Реалізація комплексу означених психолого-педагогічних умов передбачає диференційовану роботу з майбутніми фахівцями дошкільної освіти та викладачами дисциплін гуманітарного циклу. Вона спрямовується на формування в студентів адекватної «Я-концепції», на осучаснення змісту та технологій викладання дисциплін гуманітарного циклу, на посилення уваги до духовно орієнтованої системи ціннісних орієнтацій студентської молоді. Кожний із означених напрямів експериментальної роботи потребує використання адекватних методів і форм роботи з майбутніми фахівцями дошкільної освіти. До найбільш ефективних віднесено: моделювання проблемних ситуацій, творчі завдання, метод проектів, ділові ігри та тренінги.

На рис. 1 представлено авторську модель ефективного розвитку в майбутніх фахівців дошкільної освіти активної за формою та конструктивної за змістом особистісної позиції.

Добираючи методи, форми, прийоми оптимізації освітньої діяльності, важливо гармонійно поєднувати організацію впливів на свідомість студентів з вправлення останніх в ефективній поведінці у стресових та невизначених ситуаціях. Зусилля слід спрямовувати одночасно на увесь комплекс ціннісних ставлень майбутніх фахівців – до самих себе, до професійної педагогічної діяльності та дітей дошкільного віку (вихованців). Адже ним засвідчується зрілість особистісної позиції студента.

Упровадження у педагогічну практику схарактеризованої вище структурно-функціональної моделі оптимізує процес розвитку особистісної позиції майбутніх фахівців дошкільної освіти, приверне увагу освітян до цієї важливої, комплексної і недостатньо розробленої проблеми, актуалізує її як важливий показник компетентності випускника ЗВО.

Висновки. Встановлено, що проблемі розвитку особистісної позиції майбутніх фахівців дошкільної освіти у вітчизняній психології та педагогіці приділено недостатньо уваги. Вона здебільшого розглядається в контексті розвитку особистості та професійної підготовки педагогічних кадрів. Бракує праць, предметом уваги яких виступає безпосередньо характеристика особистісної позиції як складний феномен. Під особистісною позицією розуміється система позитивних і конструктивних ставлень студента до себе, до професійної діяльності та вихованців дошкільного віку, яка засвідчується здатністю орієнтуватися на них як на пріоритетні цінності, почуватися активним суб'єктом власної життєдіяльності, реалізовувати свій особистісний потенціал, відповідально самовизначатися і творчо самореалізовуватися. Представлено авторську типологію особистісної позиції, до складу якої увійшли п'ять основних типів: духовно-рефлексивний, персоналізовано-конструктивний, споживацько-прагматичний, антагоністично-деструктивний та споглядально-ухильний. Психолого-педагогічними умовами оптимізації освітнього процесу у ЗВО визначено: розвиток у студентській молоді ціннісного ставлення до себе, почуття власної гідності; вправлення майбутніх фахівців в уміннях довіряти особистісному досвіду, підтримувати себе у стресових ситуаціях, виявляти креативність та емоційну врівноваженість; моделювання змісту освіти на гуманістичних засадах, гармонійне поєднання в процесі його реалізації індивідуальних та колективних форм роботи; забезпечення балансу творчо-продуктивної, ціннісно-сислової та духовної складових у викладанні дисциплін гуманітарного циклу.

Перспективними напрямками подальшої роботи з розвитку особистісної позиції майбутніх спеціалістів дошкільної освіти є розширення географії проведення діагностичних процедур, збагачення інструментарію з розвитку сучасного світогляду та гуманної поведінки даної категорії педагогів, розроблення методичного забезпечення означених аспектів роботи.

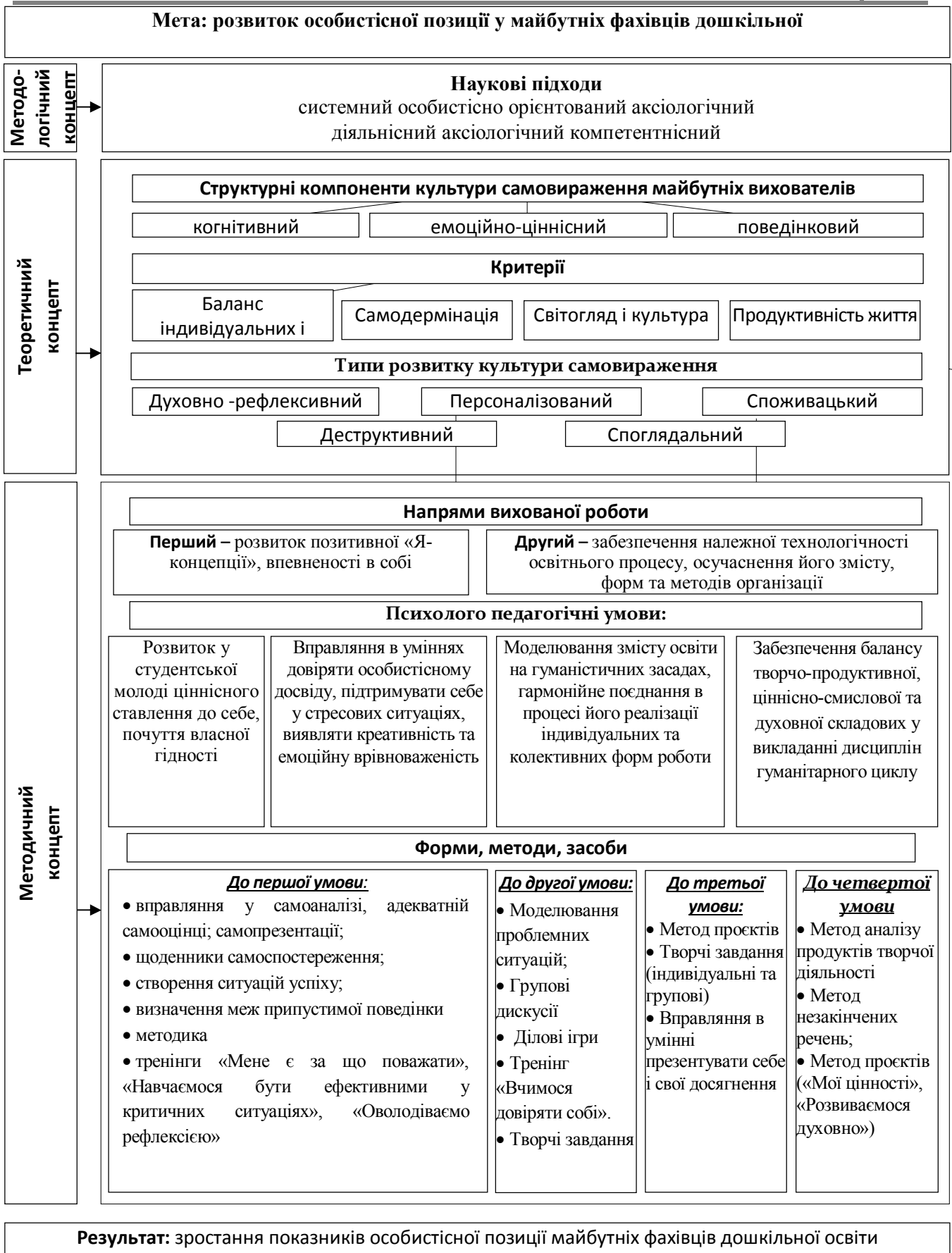

Рис. 1. Структурно-функціональна модель оптимізації процесу розвитку особистісної позиції майбутніх фахівців дошкільної освіти у ЗВО

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования. Москва.: Изд-во Моск. ун-та, 1964. 105 с.
2. Блинова Ю. Л., Блинова В. Л. Психологические основы самопознания и саморазвития: монография. Казань, 2009. 222 с.
3. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учеб. пособ для студентов сред. и высш. пед. учеб. заведений, слушателей ИПК, учителей. Москва; Ростов-н/Д: ТЦ «Учитель», 1999. 558 с.
4. Воробьева А. Е. Сущность понятия «личностная позиция» и ее характеристика. *Евразийский Союз Ученых ЕСУ. Психологические науки*. 2015. С. 1–2.
5. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2000. 176 с.
6. Лаптева М. Д. Позиция в структуре профессионального общения (в контексте переподготовки социальных работников): дисс. ... канд. психол. наук. Москва, 1999. 216 с.
7. Лучкина Т. В. Профессионально-личностная позиция молодого учителя в современной школе. *Учёные записки ЗабГУ. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения*. 2009. № 6. С. 90–98.
8. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
9. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П. П. Горностає, Т. М. Титаренкло. Київ: Рута, 2001. 320 с.
10. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учебник для вузов / под ред. В. А. Слостенина. 9-е изд. Москва: Академия, 2008. 566 с.
11. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека. Введение в психологию субъективности: учеб. пособ. для вузов. Москва: Школа-Пресс, 1995. 384 с.
12. Соколовская О. К. Становление профессиональной позиции студента-психолога в процессе обучения в вузе: дисс. ... психол. наук. Ярославль, 2010. 197 с.

PERSONAL POSITION: ESSENCE, TYPOLOGY, DEVELOPMENT OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS

Kononko Olena

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Preschool Education Department
Nizhyn Mykola Gogol State University

Introduction. *The issue of personal position and its development of future specialists of preschool education is relevant for several reasons: the lack of Ukrainian and foreign theoretical and experimental research in this area; the significance of the personal component for assessing competence as an integral characteristic of HEI graduate; the predominance of attention of scientists and educators to the professional readiness of future professionals in comparison with personal; lack of methodological tools for the implementation of a holistic approach to the development of personal position as a complex phenomenon. The article presents the following aspects of solving this scientific issue: the content and structure of the leading category is clarified, criteria and indicators for assessing personal position are developed, and the author's model of its development in a free economic zone is proposed.*

Purpose. *The purpose of the article is to theoretically substantiate the phenomenon of personal position, to characterize the measures of assessing the degree and nature of its development, to present the author's typology of personal position of future preschool education specialist.*

Methods: *analysis and generalization of data of philosophical and psychological-pedagogical literature; theoretical modeling to build an experimental structural and functional research model; questionnaires, creating problem situations, creative tasks, business games, project methodology.*

Results. *The main results of the study include: a) theoretical substantiation of the problem of development of future preschool education personal position – a system of values to themselves, professional activities, preschoolers, as evidenced by the ability to self-determine in society, creatively and socially acceptable self-expression, appropriate organization, to reflect achievements and mistakes, make expedient adjustments, achieve success; b) development of criteria for assessing the personal position of future preschool education specialists, the main of which were: the balance of individual and social needs, self-determination, modern worldview, cultural patterns of behavior, productivity; c) creation of the author's typology of personal position, which included: spiritual-*

reflexive, personalized-constructive, consumer-pragmatic, antagonistic-destructive and contemplative-evasive; d) the author's structural and functional model of optimization of the educational process in the free economic zone, aimed at developing the personal position of future preschool education specialists; e) determination of a set of psychological and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the process of training future professionals in this area: the development of students' values, self-esteem; training of future specialists in the ability to trust personal experience, to support themselves in stressful situations, to show creativity and emotional balance; modeling the content of education on humanistic principles, harmonious combination in the process of its implementation of individual and collective forms of work; ensuring the balance of creative-productive, value-semantic and spiritual components in the teaching humanitarian disciplines.

Originality. *The study determined the criteria for assessing the types of personal position of future preschool education specialists and indicators of each of them; the author's typology was created and the worldview and behavior models of representatives of each type are characterized; the structural-functional model of optimization of educational process has been developed; the psychological and pedagogical conditions of optimization of educational process in HEI are substantiated; received key development of key research concepts, diagnostic tools and technology for personal development.*

Conclusions. *The urgency of the problem of development of personal position of future preschool education specialists is substantiated. This is a system of active in form and constructive in content attitudes of the student to himself, teaching and preschool children. The latter is evidenced by the ability to self-determination, self-organization, and acceptable forms of self-expression, creative self-realization, reflection, self-development and self-defense. Criteria for assessing the extent and nature of the personal position of student youth, which allow to characterize such manifestations of consciousness and behavior as the balance of individual and social needs, the ability to self-determination, modern outlook on life, its place in it, culture, productivity, of the five defined types of personal position is characterized by a different combination of worldview and direction of activity, the predominance of internal or external determinants of influence. The author's model of optimization of the process of development of the personal position of student youth actualizes the problem of self-actualization, determines the vectors and tools of its solution. The developed structural and functional model is aimed at creating a creative environment in the institution of higher education, ensuring the balance of basic and new information, the formation of students' conscious attitude to life, the chosen profession, to themselves and preschoolers.*

Key words: *life position, personality, subject, worldview, personal position of the future specialist of preschool education, author's typology, psychological and pedagogical conditions of optimization of educational process in the institution of higher education.*

References

1. Asmolov A. G. (1964). Lichnost kak predmet psikhologicheskogo issledovaniya [Personality as a subject of psychological research]. Moscow: Publishing house of Moscow University. [in Russian].
2. Blinova Yu. L., Blinova V. L. (2009). Psikhologicheskie osnovy samopoznaniya i samorazvitiya [Psychological foundations of self-knowledge and self-development]. Kazan. [in Russian].
3. Bondarevskaya E. V. & Kulnevich S. V. (1999). Pedagogika: lichnost v gumanisticheskikh teoriyakh i sistemakh vospitaniya: Ucheb. posobie: Dlya studentov sred. i vyssh. ped. ucheb. zavedenij, slushatelej IPK, uchitelej [Pedagogy: personality in humanistic theories and systems of education: Textbook. allowance: For students of environments. and higher. ped. study. institutions, IPK students, teachers]. Rostov-on-Don: TC «Teacher». [in Russian].
4. Vorobeva A. E. (2015). Sushhnost ponyatiya «lichnostnaya pozicziya» i ee kharakteristika [The essence of the concept of «personal position» and its characteristics]. Psikhologicheskie nauki, 1-2. [in Russian].
5. Kodzhaspirova G. M. & Kodzhaspirov A. Yu. (2000). Pedagogicheskij slovar: Dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. Zavedenij [Kodzhaspirov A. Yu. Pedagogical Dictionary: For students. higher. and Wednesday ped. study. institutions]. Moscow: Publishing Center «Academy». [in Russian].
6. Lapteva M. D. (1999). Pozicziya v strukture professional'nogo obshheniya (v kontekste perepodgotovki soczialnykh rabotnikov) [Position in the structure of professional communication (in the context of retraining of social workers)]. (Candidate's theses). Moscow. [in Russian].
7. Luchkina T. V. (2009). Professionalno-lichnostnaya pozicziya molodogo uchitelya v sovremennoj shkole [Professional and personal position of a young teacher in a modern school]. Uchyonye zapiski ZabGU. Professionalnoe obrazovanie, teoriya i metodika obucheniya, (6), 90-98. [in Russian].

8. Voitko V. I. (Ed.). *Psykholohichniy slovnyk [Psychological vocabulary]*. Kiev: Vyshcha shkola, (1082), 216. [in Ukrainian].
9. Hornostai P. P., Tytarenko T. M. (Ed.). (2001). *Psykholohiia osobystosti: Slovnyk-dovidnyk [Psychology of specialness: Dictionnaire-dovidnik]*. Kiev: Ruta. [in Ukrainian].
10. Slastenin V. A., Isaev I. F. & Shiyanov E. N. (2008). *Pedagogika: uchebnik dlya VUZov [Pedagogy: a textbook for universities]* (9th ed.), Moscow: Academy. [in Russian].
11. Slobodchikov V. I. & Isaev E.I. (1995). *Psikhologiya cheloveka. Vvedenie v psikhologiyu subektivnosti: Uchebnoe posobie dlya vuzov [Human psychology. Introduction to the psychology of subjectivity: a textbook for universities]*. Moscow: School-Press. [in Russian].
12. Sokolovskaya O. K. (2010). *Stanovlenie professionalnoj poziczii studenta-psikhologa v proces se obucheniya v vuze [Formation of a professional position of a student-psycho-scientist in the process of studying at a university]*. (Candidate's theses). Yaroslavl. [in Russian].

Отримано редакцією 25.02.2021 р.

УДК. 378 + 174) : (347. 77 + 347. 77. 028. 4) (477. 83)
DOI: 10.31376/2410-0897-2021-1-45-25-33

ПРОТИДІЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЛЬВІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Вергун Андрій Романович

доктор медичних наук, доцент кафедри сімейної медицини, старший інспектор наукового відділу, відповідальний за антиплагіатну експертизу наукових і навчально-методичних праць, лікар-хірург вищої категорії

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

e-mail: plagi@mail@meta.ua

ORCID ID: 0000-0002-7521-3241

Researcher ID: G-3998-2019

Ягело Світлана Петрівна

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства, вчений секретар

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

e-mail: syagelo@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9990-1022

Олексюк Ольга Богданівна

кандидат медичних наук, асистент кафедри громадського здоров'я ФПДО

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

e-mail: olga.oleksiuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6150-9033

У статті проаналізовано сучасний стан проблеми плагіату в контексті академічної доброчесності. Описано пріоритетні напрями та механізми імплементації деяких наукових етичних принципів, заходи щодо формування навичок soft skills (гнучких навичок) при проведенні наукових досліджень у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького, принципи функціонування первинної технічної експертизи, антиплагіатне програмне забезпечення та протидію фальсифікаціям відповідно до Кодексу академічної етики, інших нормативних документів та положень. Охарактеризовано шляхи попередження та протидії плагіату, імплементації принципів етики академічних взаємовідносин.

Ключові слова: академічна доброчесність, антиплагіатні заходи, експертиза наукових праць, програмне забезпечення.

Постановка проблеми. В умовах сучасного стану університетської освіти України принципи академічної культури та доброчесності найчастіше сприймаються як щось абстрактне та модне, необхідний для європейської інтеграції освіти постулат [2; 4; 6; 10; 26; 28]. Академічна доброчесність у світоглядно-ціннісній площині у таких випадках зводиться до правил роботи з інформацією, недопущення плагіату та фальсифікацій [7; 8; 18; 26]. На жаль, у нашій країні мають місце такі явища, як фальсифікації, плагіат та академічний плагіат, що